
Predavanje na tisočem sestanku Lingvističnega krožka Filozofske fakultete v Ljubljani dne 14. januarja 2013

Janez Orešnik

Cobiss: 1.04

V tej predstavitvi zgodovine krožka bo več govora o starejšem obdobju v razvoju krožka, saj smem domnevati, da ve večina poslušalcev ravno o tem vidiku razmeroma malo. Še meni, ki sem vstopil na fakulteto kot slušatelj leta 1954, kot asistent pa 1961, ni znano prav vse, vendar morda več kot večini. Seveda bi kdo poudarke nadaljevanja razvrstil drugače kot jaz. Najbrž edini, ki bi iz zgodovine krožka utegnil prispevati res še kaj bistvenega, pa je romanist prof. dr. Mitja Skubic.

V začetku petdesetih let 20. stoletja se je čutila potreba po izmenjavi mnenj, podatkov in tekočih novosti med jezikoslovci zlasti na Filozofski fakulteti, pa tudi na SAZU (v okviru katere je takrat deloval Inštitut za slovenski jezik). Po zgledu slovi-tega praškega, pa tudi zagrebškega lingvističnega krožka se je mislilo na podoben krožek na Filozofski fakulteti. Pobudo sta prevzela vodilni romanist prof. dr. Stanko Škerlj in vodilni klasični filolog prof. dr. Milan Grošelj, oba pozneje akademika. Obiskala sta tedanjega rektorja prof. dr. Frana Zwitterja, pozneje akademika (ki je bil na srečo ravno z naše fakultete), in izposlovala za krožek ustanovno pismo. Iz njega je razvidno, da se je krožek uradno rodil dne 12. maja 1953; vsako leto ima torej rojstni dan 12. maja. Letošnjega 12. maja bo krožek obhajal šestdesetletnico delovanja.

Glede na tedanjo premajhno prepustnost države nasproti tujini, tako vzhodni kot zahodni, sta pobudnika najbrž v prvi vrsti pomišljala na obveščanje o knjižnih novostih in dalje na izmenjavo mnenj med domačimi jezikoslovci. Podatkov o njunih načrtih in sploh o delovanju krožka v petdesetih letih ni, kajti krožek takrat še ni vzdrževal arhiva. Sam sem v teku let pridobil nekaj drobcev predvsem od (zdaj pokojnega) slavista Franca Jakopina, ki je bil sodeloval v krožku od začetka. Krožek se je seveda sestajal na sestankih; kako pogosto, ni znano, prav tako ni podrobnosti o načinu obveščanja o sestankih. Sestanke sta verjetno izmenoma vodila prav Škerlj in Grošelj. Ve se, da so s predavanji poleg njiju nastopili vsaj še slavisti France Bezljaj (primerjalno slovansko jezikoslovje), Tine Logar (narečjeslovje), Anton Bajec (slovenski knjižni jezik), Franc Jakopin (rusistika), Božo Vodušek (SSKJ) in Boris Urbančič (lektor češčine in dober poznavalec čeških jezikoslovnih razmer); prof. Toporišiča (zdaj akademika) takrat še ni bilo v Ljubljani, deloval je namreč na Univerzi v Zagrebu. Poslušalcev je bilo baje vsakič okoli 10, sestanki so bili v slavističnih prostorih Narodne in univerzitetne knjižnice. Sam kot slušatelj Filozofske fakultete med letoma 1954 in 1958 za obstoj krožka sploh nisem vedel, čeprav sem med drugim obiskoval redna predavanja prof. Škerlja; očitno študenti niso bili vabljeni, vsaj ne javno.

Proti koncu petdesetih let je krožek začasno nehal delovati, in sicer zaradi dolgotrajne in zapletene selitve Filozofske fakultete iz stavbe rektorata in iz NUK-a na sedanjo lokacijo (ki jo je bil za Filozofsko fakulteto priboril prav rektor Zwitter). Selitev je bila zaključena v 1960. V letu 1963 je nastala pobuda za ponovno odprtje krožka. Predvsem sta si za to prizadevala tedanja asistenta slovenistka Breda Pogorelec in romanist Mitja Skubic. (Brez njune zavzetosti se krožek najbrž ne bi nikoli nadaljeval.) Škerlj in Grošelj, oba takrat še vedno na vrhuncu ustvarjalnosti, sta se dala pregovoriti in v januarju 1964 je bil sklican prvi sestanek po selitvi fakultete. Najprej je imel predavanje Milan Grošelj, in sicer predvsem o starocerkvenoslovenskih glagolskih časih; z njegove strani je bilo predavanje zasnovano kot polemika s predavanjem, ki ga je bil malo prej imel na Filozofski fakulteti o podobni temi znameniti beograjski slavist Pavle Ivić. Grošljevega predavanja se še dobro spomnim. Bilo je odlično obiskano in na njem je bilo izvoljeno novo vodstvo krožka, predsednik in tajnik; kot predsednik Stanko Škerlj. Veliko pozneje sta bili vlogi predsednika in tajnika združeni v vlogo predsednika, in tako je še vedno.

Leta 1964 je začel nastajati arhiv krožka, v katerem se predvsem zbirajo primerki vabil na sestanke in sezname udeležencev na sestankih, deloma tudi izročki. Arhiv so hranili tajniki oz. predsedniki krožka. Nekateri tajniki oz. predsedniki so poskrbeli za konserviranje gradiva. Po sedanjem stanju arhiva sodeč, je bistveno konservatorsko delo za arhiv od 1964 do 2002 opravila prof. dr. Marina Zorman, od 2002 pa sedanja predsednica doc. dr. Chikako Shigemori Bučar. Zdaj je skoraj celoten arhiv shranjen v knjižnici Oddelka za primerjalno in splošno jezikoslovje; sploh je vse do 1995 priobčeno tudi v letnih poročilih Filozofske fakultete, nekaj koščkov pa še iščemo. Na Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje poteka (pravzaprav se končuje) prenos arhiva v digitalno obliko, tako da bo arhiv kmalu dostopen na spletu; poskrbljeno bo za razne načine iskanja po digitaliziranem besedilu. Delo nadzoruje prof. dr. Sonja Novak Lukanovič. Arhiv ponuja edinstven pogled v iztekajoče se polstoletje naše stroke; upam, da bo arhiv nekoč deležen monografske obravnave.

Že od 1964 so sestanki krožka ob ponedeljkih zvečer. Ura se je nekoliko spreminjala, ker smo se ravnali po željah obiskovalcev rednih ponedeljkovih koncertov v Slovenski filharmoniji. Vztrajanje pri dnevu in uri sestankov je koristno, ker dovoljuje tistim, ki bi sestanke radi obiskovali, da si primerno razporedijo druge obveznosti. Sestanki so bili najprej vsakih štirinajst dni, kmalu pa je postalo jasno, da je želja po nastopanju toliko, da morajo biti sestanki vsak teden v času univerzitetnih predavanj. Na vsakem sestanku je najprej predavanje v trajanju od 45 do 60 minut, nato še do 30 minut razprave. Na primer, pred kratkim je nastopila dr. Ana Zwitter Vitez in nam predstavila projekt o ugotavljanju avtorstva anonimnih besedil. Kolegica Zwitter Vitez je vnukinja rektorja Zwitterja, ki je bil ustanovil Lingvistični krožek, in z njenim nedavnim predavanjem je rektor Zwitter navzočen postumno na tisočem sestanku krožka.

Ne pomnim kakšne resne krize glede sporeda krožka. Krožek deluje bolje kot Filozofska fakulteta. Na fakulteti predavanja kar naprej odpadajo, v krožku domala nikdar. Upati smemo, da bo čez 50 let prišel na vrsto 2000. sestanek.

V začetku je bil velik logistični zalogaj izdelovanje in razpošiljanje vabil na sestanke. Najprej smo vabila razmnoževali s pisalnim strojem, nato prešli na ciklostil

in pozneje na fotokopiranje in elektronsko pošto. Pred prihodom elektronske pošte je bilo treba vabila tudi raznesti oz. deloma razposlati po pošti. Vabila so bila objavljena tudi na oglasnih deskah jezikovnih oddelkov, da so jih videli slušatelji. Število vsakokratnih poslušalcev je kolebalo med 10 in 40. Nekaj je bilo odvisno od vremena in od drugih prireditev ob istem času, predvsem pa od vsakokratnega predavatelja in od naznanjene teme.

Številčenje sestankov od 1 do sedanjih 1000 se je pričelo šele januarja 1964, tako da je bilo doslej vseh sestankov v resnici precej več kot 1000.

Veliko pozornost smo posvečali nastopom tujih predavateljev. Bili so taki z drugih jugoslovanskih univerz (zlasti pogosto iz Zagreba, največ je bilo anglistov) ter taki iz vzhodne in zahodne tujine. Nekatere predavatelje so povabili oddelki in se dogovorili za po eno predavanje v krožku (če se je le predavatelj mudil v Ljubljani na ponedeljek), nekatere predavatelje pa je povabil prav krožek. To v jugoslovanskih časih ni bilo težko, saj so zahodne dežele premogle posebne sklade za obiske svojih znanstvenikov v komunističnih deželah, in mednje so prištevali tudi Jugoslavijo. Zadoščalo je, da smo izrazili željo po kakem predavatelju, in že je prišel. Nekaj jih je bilo prav imenitnih, npr. André Martinet, Eugenio Coseriu, Giacomo Devoto, skratka imena, ki so zdaj del zgodovine jezikoslovja. Danes navala tujcev ni več, ker so skladi zahodnih držav usahnili. Vendar se tujih gostov še vedno zvrsti vsako leto precej. Novost so predavatelji z Daljnega Vzhoda, kar je zasluga Oddelka za azijske in afriške študije. Tuji predavatelji so dragoceni tudi zato, ker se od njih mimogrede učimo tujih jezikov, ne najmanj jezikoslovnega strokovnega izrazja v drugih jezikih.

Od domačih predavateljev so se v teku let najbrž zvrstili prav vsi, nekateri bolj redko, drugi bolj pogosto. Nekaj desetletij je najčešče nastopal prof. Toporišič. Od njega smo se veliko naučili o materinščini; za marsikoga so bila njegova predavanja glavni stik s teoretičnimi vidiki slovenščine. Bila so sistematična. Prof. Toporišič je še vedno med najzvestejšimi obiskovalci krožka. Ko je on nehal predavati, ga žal v vlogi sistematičnega posredovalca slovenističnih vsebin ni nadomestil nihče. To obiskovalci krožka zelo pogrešajo. Poleg predavateljev s Filozofske fakultete moram s hvaležnostjo omeniti kolege z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša in mariborske kolege.

Mlajši imajo v krožku priložnost gledati in poslušati, kako predavajo in kako razpravljajo starejši, hkrati pa se z lastnimi prispevki tudi sami vadijo v nastopanju in razpravljanju na konferencah in kongresih doma in v tujini.

Ljubo nam je, da prihajajo v krožek vsaj občasno tudi upokojeni kolegi in tu pa tam celo nastopijo s predavanjem. Njihova udeležba je krožku v ponos.

Želja, ki ostaja že od nekdaj neizpolnjena, je predstavljanje najnovejših mednarodnih publikacij. Res pa so predavanja v veliki meri nadomeščala pomanjkanje strokovne literature. V knjižnicah je ali ni bilo (ker ni bilo denarja za nakup) ali je bila v enem izvodu (ki si ga je nemalokrat prilastil eden od učiteljev – celo za dolga leta, kar je bila zvita oblika kraje). Tudi možnosti za zasebni nakup so bile omejene, administrativno in ker so bili osebni dohodki skromni. Posebno zadrego so tvorili znanstveni časopisi. Zahodni so bili vse prej kot poceni, tako da jih je bilo po knjižnicah Filozofske fakultete malo. Povrhu nas je okoli 1980 doletel ukaz oblasti, da je treba stroške za časopise na fakulteti zmanjšati za polovico. Od takrat si glede

časopisov nikoli nismo zares opomogli. Najbrž si dandanes mlajši rod težko zamisli obdobje, ko ni bilo razen dragega fotografiranja nobenih sredstev za razmnoževanje in ko je obisk tuje knjižnice pravzaprav pomenil prepisovanje iz tamkaj dostopnih knjig v zvezek ali na listke. Takrat so bila predavanja v krožku res posebnega pomena.

Uspešni smo pri predstavljanju disertacij in drugih monografij slovenskih jezikoslovcev. Odprti smo tudi za teme, ki so z vidika jezikoslovnega osredja videti bolj obrobne. Imeli smo nastope nejezikoslovcev, ki so nam odpirali oči za splošnejša vprašanja, pomembna tudi za jezikoslovje.

Manj nam je uspelo uvrščanje tvarine, ki spada v zgodovinsko jezikoslovje (čeprav tvori zgodovinsko jezikoslovje najmanj pol jezikoslovja). Dalje ni uspelo, da bi tvorbenike prepričali, naj redno in postopno predstavljajo tvorbeno jezikoslovje, tako da ostaja le-to zaprto v ozek krog naših kolegov, čeprav je že zaradi svoje naravoslovno naravnane usmeritve vredno posebne pozornosti in četudi gre za šolo, ki žanje po svetu nepopisne uspehe.

Posebna vrlina krožka je njegova popolna demokratičnost, popolna neodvisnost in popolna neobveznost. Nastopi lahko vsak, kdor želi, razpravlja lahko vsak, kdor želi. Prisostvuje lahko vsak, kdor želi in kadar želi. Celó med potekom sestanka lahko pride in odide vsak, kadar želi. Ni skratka nobene oblike prisile. Kolikor je meni znano, ni krožek nikoli spraševal kakšne kadrovske komisije, kdo sme biti funkcionar in kdo sme nastopati; nikogar ni krožek spraševal, o čem se sme na sestankih razpravljati; zaradi predavateljev je bil krožek v stiku s tujimi predstavništvi, kolikor se mu je zahotelo. Lingvistični krožek Filozofske fakultete je bil vedno otok svobode. Iz te okoliščine in iz dejstva, da krožek vendarle živi že šest desetletij, se vidi, da izpolnjuje neka pričakovanja in prinaša neke koristi; drugače bi že zdavnaj zamrl.

Ključno vlogo igrajo v krožku kolegi in kolegice, ki so skrbeli in še skrbijo za spored naših sestankov. Usklajevati morajo datume kratko- in dolgoročno, uvrščati morajo včasih predavatelje, ki bi bili za krožek izgubljeni, ko ne bi mogli nastopiti na ponedeljek, ki jim ustreza, pogajati se morajo domala z vsakim, ki prijavi predavanje. Na krožek morajo misliti tako rekoč noč in dan. Vendar niso funkcionarji krožka nikoli prejeli nagrad ali nadomestil za delo, prav tako ne predavatelji. Žal mi arhivsko gradivo ne omogoča, da bi zdaj in tukaj z imenom naštel vse predsednike in tajnike krožka; da pa bi jih navedel po spominu samo nekaj, se mi ne bi zdelo prav.

K sreči je imel krožek vedno prizadevno vodstvo, in tako je tudi zdaj, ko predseduje naša dobra kolegica Chikako Shigemori Bučar. Vsi, ki obiskujemo krožek, cenimo njeno umirjeno moderiranje in njeno hkratno resnobnost in natančnost. Sam sem se tujim znancem že večkrat pohvalil, da ima naš krožek predsednico iz daljne Japonske. Ko bo nekega dne povedala, da ne želi več delovati kot predsednica, bo v krožku nastopil čas preizkušnje, ki jo bomo prestali, če bo uspelo najti primerno nadomestilo. A gospa Chikako nam bo v vsakem primeru za vedno ostala v spominu kot zgled človeka, ki opravi svojo dolžnost v celoti in dosledno, tudi kadar si jo naloži prostovoljno.

Preostali del predavanja bom posvetil vsebinskim vprašanjem krožka. V petdesetih letih 20. stoletja je med slovenskimi jezikoslovci še vedno prevladovalo stališče (ki je bilo na zahodu izgubilo veljavo že prej), da je krovna veda jezikoslovja zgodovinsko jezikoslovje in v tem okviru zlasti primerjalno jezikoslovje. Vse drugo naj bi bilo z vidika jezikoslovne znanosti stranskega pomena. Po uvedbi strukturalizma in z delovanjem praške šole je zlagoma stopilo v ospredje opisno jezikoslovje, ki je toliko napredovalo v teoriji in s tem v natančnosti, da je poleg zgodovinskega jezikoslovja zaslužiло vzdevek znanstveno jezikoslovje. Ta ključna sprememba pa se ni dotaknila prvih članov krožka, zlasti ne Škerlja in Grošlja. Grošelj je v svojem znanstvenem delu sploh vztrajal samo pri zgodovinskem pogledu (po domače: pri zgodovinskih razlagah jezikovnih pojavov), Škerlj pa je privolil v povezavo zgodovinskega jezikoslovja s psihologijo, kar je bil v mednarodnem merilu zadnji poskus primerjalnega jezikoslovja, da bi se predstavljalo kot edino pravo jezikoslovje, poskus, ki je moral spodleteti že zaradi skromne razvitosti tedanje psihologije. Pri nas so se pogledi spremenili v šestdesetih letih, ko je začel v krožek zahajati prof. Toporišič in je – po meri zahodne Evrope in ZDA nekaj desetletij prepozno – uveljavljal strukturalizem v obliki, v kateri ga je bil spoznal zlasti med delovanjem v Zagrebu. Najprej smo pri Toporišiču opazili, da natančno loči med glasom in fonemom, kar je bilo takrat eno izmed razpoznavnih znamenj ameriškega in sploh vsakršnega strukturalizma. (Že pred Toporišičem je slovenistika sramežljivo in kakor mimogrede omenjala pojem fonem, zlasti Jakob Šolar, a se je jasno videlo, da s pojmom v slovenščini ne ve kaj početi. V Slovenskem pravopisu 1962: 13 piše, da je fonem glas, ki spreminja pomen, in da imamo v celoti samo pet samoglasniških fonemov: a e i o u.) Toporišič je to korenito spremenil. Strukturalizem je tako pridobil v krožku domovinsko pravico in tudi habilitacijski postopki na Filozofski fakulteti so ga priznavali v celoti.

Po strukturalizmu bi bila morala priti prav tako že v šestdesetih letih v naše hrame tvorbeno slovnica Chomskega, a se to ni zgodilo. Na Filozofski fakulteti je tvorbeno jezikoslovje celo dandanes, pol stoletja po svojem nastanku, omejeno na nekatere posameznike. Ti posamezni znanstveniki so sicer mednarodno uveljavljeni in v tem pogledu med nami izjemni (mislim zlasti na Marijo Golden in Mileno Milojevič Sheppard), a v krožku nastopajo redko. Kljub temu, da je tvorbeno slovnica šola svetovne razsežnosti z resnično pomembnimi prispevki, pri nas ne igra pričakovane krovne vloge. Taka vloga se je mogla predvideti zaradi znane okoliščine, da strukturalizem ni bil ustvaril dobrih prijemov za raziskovanje skladnje, slednja pa je bila v slovenski slovnici od nekdaj bela lisa in je taka ostala kljub napredku tudi v Toporišičevi slovnici. Tvorbeno slovnica pa je teoretično najbolj razvila prav skladnjo, in bi zato morala biti pri nas dobrodošla. Pa ni dobrodošla. Treba se je vprašati, zakaj ne.

Izhajamo iz dobrobiti države. Na področju matematike, naravoslovja in biomedicinskih ved (to troje bom v nadaljevanju skrajšal v naravoslovje) obstaja interes države za prenašanje vrhunškega znanja iz tujine k nam. Vrhunsko naravoslovno znanje potrebujemo predvsem za to, da bi ga izkoristilo gospodarstvo. Da bi bil zagotovljen prenos res vrhunškega znanja, morajo naši naravoslovci biti vrhunski znanstveniki tudi sami. V ta namen morajo dokazovati mednarodno primerljivost. Na področju humanistike pa podobnega interesa države ni, zato tudi ni državne

zahteve po mednarodni primerljivosti humanističnih znanstvenikov; taka državna zahteva bi namreč morala biti finančno podprta s primernimi sredstvi, kakor je urejeno v naravoslovju. Ko bi se v humanistiki mednarodna primerljivost zahtevala, bi jezikoslovci nujno pristali pri ukvarjanju s tvorbeno slovnico ali z optimalnostno teorijo, ki v teh časih tako rekoč edini omogočata mednarodno primerljivost, nota bene: v okviru opisnega jezikoslovja. Tako usmerjeno bi jezikoslovje Univerzi v Ljubljani pomagalo plezati po mednarodnih lestvicah. A ker je denarja od zgoraj za raziskave v humanistiki odločno premalo, jezikoslovci nismo motivirani za tvorbeno slovnico ali optimalnostno teorijo. Rajši se ukvarjamo z drugimi stvarmi, kakor jih pač zahteva raziskovalni trenutek.

Morda se sliši čudno, a manjkajoči interes države za jezikoslovne raziskave je med drugim posredno kriv, da pri nas domala ni raziskav na področju skladnje. Skladnja je namreč res težavna disciplina in bi potrebovala posebno spodbudo. Žal ostaja še naprej črna lisa tudi slovenske slovnice. Nekateri sicer gojijo lažno upanje, da bo skladenjske raziskave olajšalo korpusno jezikoslovje. A kot kaže anglosaška izkušnja iz osemdesetih in devetdesetih let (ko so bili tam gojili enako lažno upanje), je korpusno jezikoslovje kot vir skladenjskih spoznanj komajda kaj več kot delni pripomoček. Za razvijanje skladnje je predvsem treba izobraziti sintaktike, in sicer čim več sintaktikov. Naj v oklepaju dodam, da so korpusi seveda zelo koristni na nekaterih drugih področjih, npr. v slovaropisju.

Sklep. Mi, jezikoslovci, in posebej naš krožek se nikakor ne moremo izogniti odgovornosti za sedanje strokovne razmere. Zato krožek ne sme nehati skrbeti za ozaveščenost članov o vsem jezikoslovnem, temveč se bo moral tudi v prihodnosti spoprijemati s starimi in novimi izzivi. Torej se vidimo na 1001. sestanku.¹

¹ Arhiv Lingvističnega krožka Filozofske fakultete je od 7. decembra 2014 dostopen na spletni strani <http://spj.ff.uni-lj.si/lk/>. (Op. ur.)